

▣ Tutkimuskohteena Fennica:
Bibliografinen kuvailutieto 1800-luvun
kirjallisuushistorian aineistona

—

*Kati Launis, Veli-Matti Pynttäri, Aino Mäkikalli &
Viola Parente-Čapková*

S

uomen kirjallisen kentän ensimmäisistä vuosikymmenistä kerrottiin pitkään 1900-luvulle asti kansallista kertomusta. Sitä pidettiin yllä lukuisissa kirjallisuushistorioissa, joissa kirjallisuus nähtiin kansakunnan ilmentäjänä (Grönstrand ym. 2016, 11–12; Steinby & Arminen 2024) ja myös ruotsinkielisen identiteetin rakentajana (Möller-Sibeliuss 2019). Myöhemmin tämä kansalliseen identiteettiin kiinnitetty käsitys kirjallisuushistoriasta kyseenalaistettiin eri suunnista: kirjallisuushistoriasta tuli muun muassa feministisen, poststrukturalistisen ja postkolonialistisen tutkimuksen myötä monimuotoisempaa, ja menetelmällisesti sen myönnettiin olevan aina valintojensa tulosta, konstruktio. Kirjoitettuja kirjallisuushistorioita voikin ajatella ”pysäytyskuvina”, joiden sisältö on sidoksissa sekä kirjoittamisaikaan että kirjoittamista ohjaaviin tutkimustraditioihin (Melkas & Mäkikalli 2024, 288).

Tarkastelemme tässä artikkelissa kirjallisuushistoriaa tavalla, joka pyrkii antamaan Suomen kansallisbibliografia Fennican sisältämästä, vuosina 1809–1917 kirjamuotoisena julkaistusta kaunokirjallisuudesta määrällisesti laajan ja bibliografisesti mahdollisimman tarkan kuvan. Tarkastelemme autonomian aikana julkaistua kaunokirjallisuutta valikoidun teosjoukon sijaan Fennican bibliografisten kuvailutietojen pohjalta – teemme kaukokatseista kirjallisuushistoriaa.¹Tavoitteena on myös tarjota tästä määrällisestä näkökulmasta käsin aiempaa monimuotoisempia näköaloja kirjallisuushistoriaan ja samalla kirjan ja kirjallisen elämän historiaan, sillä aineistomme antaa välineitä paitsi teosnimikkeiden, jatkossa myös esimerkiksi kustantamisen ja tekijyyden tutkimiseen. Lisäksi tavoitteemme on nostaa esiin kirjallisuushistorian – merkittävän ”muistin paikan” (Hosiaisuus 2013, 273) – unohtamia kirjailijoita ja teoksia.

Kiinnitämme artikkelissa erityistä huomiota korpuksen rakentamiseen, sillä, kuten australialainen kirjallisuudentutkija Katherine Bode (2017, 101; 2018, 42) on todennut, aineiston rakentaminen on jo sinällään tutkimuksen tekemistä. Ajattelemme, että yksikään tietokanta ei ole kristallinkirkas ikkuna kirjallisuushistoriaan, vaan tulkinnallinen rakennelma: digitaaliset arkistot eivät tipahda taivaasta vaan ovat ihmiskäsien tekemää, historiallisesti kerrostunutta työtä. On tärkeää avata, miten korpus, jonka pohjalta kirjallisuushistoriaa koskevat tulkinnat tehdään, on muotoutunut, eikä esittä sitä itsestäänselvyys-tenä, faktana. Data vaatii aina kontekstointia ja avaamista. (Ks. myös Bode 2017, 78–82; 2018, 25, 44–45; Enqvist & Pikkanen 2024, 393.)

Artikkelimme edustaa datarikasteista kirjallisuushistoriaa (Bode 2017; 2018, 57), joka tuo laajat aineistot, määrälliset ja tilastolliset analyysit ja näihin liittyvät tietokoneavusteiset menetelmät osaksi kirjallisuushistoriallista tutkimusta. Artikkelissa kohtaa kaksi aikakautta: tutkimamme 1800-luvun kirjallinen kulttuuri ja oman aikamme uudistuvat menetelmät. Digitaalisista tai laajemmin kvantitatiivisista ihmistieteistä – ja niiden sisällä erityisesti kirjallisuuden, lukemisen sekä lehti- ja kirjeaineistojen digitaalisesta tutkimuksesta – on Suomessa kirjoitettu lukuisia artikkeleita viime vuosina (ks. esim. Launis ym. 2018; Lahti ym.

2019; Salmi ym. 2020; Parente-Čapková 2021; Malmio 2022; Parente-Čapková, Launis & Westerlund 2023; Peura 2024; Biström 2022; Mihailova & Westerlund [tulossa]; Enqvist & Pikkanen 2024). Tässä artikkelissa lähtökohtanamme on kansallisbibliografian kaukoluku² niin, että se yhdistyy kirjallisuushistorian asiantuntemukseen ja tarkkaan kontekstointiin. Jatkossa, hankkeen edetessä, etenemme eräänlaisen keskitien analyysin eli *mesoanalyysin* (Saint-Amour 2019; So 2017; Murray 2022) keinoin kauko- ja lähiluvun yhdistämiseen. Tarkan, tekstianalyttisen lähiluvun ja hermeneuttisen lähestymistavan merkitys ei ole kadonnut mihinkään kaukoluvun myötä.

Kirjallisuushistorialle, joka kohdistuu yksittäistä teosta tai teosjoukkoa laajemmän kirjallisuusjärjestelmän analyysiin, bibliografisen tiedon käyttö on keskeinen analyysin muoto (ks. Lahti ym. 2019). Lähdemme artikkelissa liikkeelle Fennican tarjoamasta kuvailutiedosta, joka sisältää informaatiota teoksen nimestä, tekijästä tai tekijänimestä, julkaisuvuodesta ja kustantajasta. Lisäksi kuvailutietoihin voi sisältyä jälkikäteen lisättyä tietoa esimerkiksi teoksen kielestä, mahdollisesta alkukielestä ja kääntäjästä, sivumäärästä, julkaisumuodosta, versioista, erilaisista luokituksista, asiasanoista ja hyllysijainnista. Tällainen metadata eli metatieto, joka kuvaa tiivistetyssä muodossa tietoaineistoa (*Tieteen termipankki* 20.11.2024), on monin tavoin välttämätöntä ja usein turhaan väheksyttyä tutkimusaineistoa: ilman sitä esimerkiksi haut ja tilastointi ovat mahdottomia (Lilja 2023). Sen avulla on mahdollista hahmottaa 1800-luvun kirjallisuushistoriaa etäältä, laajana systeeminä: kartoittaa ja visualisoida esimerkiksi julkaistujen nimikkeiden volyymin kasvua tai julkaisumääriin ja -kieliin, tekijyyteen, kustantamiseen tai otsikointiin liittyviä ilmiöitä.³

Kuvailutietoja hyödyntävässä tietokoneavusteisessa ja tilastolliseen analyysiin nojaavassa tutkimuksessa korostuu mahdollisimman kattavan, tarkan ja metodologisesti perustellun aineiston merkitys. Tarkasti kasattu aineisto on osa *kirjallisen järjestelmän tieteellistä editiota* (*the scholarly edition*), jonka rakentamista Katherine Bode pitää kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen tavoitteena. Tällainen käsitys kirjallisuushistoriasta ei pelkisty vain tarkasti määriteltyyn aineistoon ja sen historialliseen kontekstointiin, vaan edellyttää tutkijalta myös käsitystä aineiston kuvaaman tiedon rajoista. Kuratoitua aineistoa ja sen historiallista kontekstointia tulee täydentää arviolla siitä, miten kirjallisuushistoriallinen tieto on tutkijalle säilynyt. Olennaisessa roolissa tässä arvioissa on oppialan keskeisten infrastruktuurien (kirjastojen kokoelmien, bibliografioiden, kirjallisuushistorioiden) rooli historiallisen tiedon säilyttämisessä: niiden piirissä tehdyt valinnat vaikuttavat siihen, minkälaiset kirjallisuushistoriaan kohdistuvat kysymykset ovat ylipäänsä mahdollisia. (Bode 2017; 2018, 43, 53–54.)

Keskitymme artikkelissa kahteen aineiston muotoutumisen ja 1800-luvun kirjallisuushistorian kannalta olennaiseen asiaan. Aloitamme esittelemällä sen, miten hankkeemme keskeinen korpus – Fennicaan sisältyvät, vuosina 1809–1917 kirjamuotoisina julkaistut ja kaunokirjallisiksi luokitellut suomen- ja ruotsinkieliset ensipainokset – on muotoutunut. Tämän jälkeen arvioimme

Fennican suhdetta tutkimamme ajanjakson kirjahistoriaan ja pohdimme, minkälaista informaatiota julkaisujen jakautumisesta, julkaisumääristä ja käännöskirjallisuudesta bibliografinen kuvailutieto tarjoaa. Lopussa esitämme joitakin tulkintoja – tai välähdyksiä – 1800-luvun kaunokirjallisuuteen noin 2 800 kaunokirjallisuuden ensipainosta sisältävästä aineistostamme. Ylätasolla haemme vastausta siihen, miten kirjallisuushistorian tutkiminen metadatan avulla muuttaa ymmärrystämme kirjallisuushistoriasta ja sen kirjoittamisesta. Millaisen uuden katseen kirjallisuushistoriaan kansallisbibliografian kuvailutieto mahdollistaa?

Julkaistut teokset – arkisto – korpus

Kiitos aiemman tutkimuksen, tiedämme 1800-luvun lukemiskulttuurista⁴ jo paljon. Tutkimus on osoittanut, että Suomen suuriruhtinaskunnassa elettiin tuolloin kirja- ja lukemiskulttuurin murrosaikaa. Vaikka valtaosalla väestöstä oli kodeissaan korkeintaan katekismus tai virsikirja, kirjoja oli jo muillakin kuin yhteiskunnan yläkerrostumilla – aatelistolla ja oppineilla – ja niitä myytiin puodeissa, kirjansitojien huoneissa ja huutokaupoissa. (Rantala ym. 2024, 80; Hakapää 2008; Laine 2018.) Maaseudulla hengellinen hartauskirjallisuus oli suosiossa, arkkiveisut viihdyttivät kansaa ja ”lorukirjoja” eli maallisenä pidettyä kaunokirjallisuutta paheksuttiin (Kuismin 2023, 233–234). Kirjastojen suosiuinta lukemista vielä 1880-luvulla oli uskonnollinen kirjallisuus ja lainatuimpia kirjailijoita oli Martti Luther (Luukkanen 2016; Kotilainen 2016, kaavio 23).

Tuore laji, moderni romaani (Saariluoma 1999, 31–35), levisi Suomeen 1700-luvulla. Romaanien lukeminen alkukielillä ja käännöksinä yleisty, ja tarttuvana pidetty ”lukuvimma” alkoi levitä aluksi ruotsinkielisen, vieraiden kielten taitoisen säätyläistön keskuuteen (Mäkinen 1997, 15–16, 107–108; Mäkinen 2016). Suomen ensimmäiset romaanit ilmestyivät 1840-luvulla (Grönstrand 2005; Launis 2005), jota on pidetty suomalaisen nykykulttuurin alkuvuosikymmenenä: talous uudistui, yhteiskunnalliset debaattit voimistuivat, opiskelijaelämä vilkastui, oma kirjallinen tuotanto kiihtyi ja alkoi ilmestyä uusia sanomalehtiä, albumeja ja lukemistoja (Karkama 1999, 84–105). Kirjallisuuden historia kiinnittyy tiukasti kirjallisen instituution – kirjallisuuden tuotannon, välityksen, vastaanoton ja jälkikäsitteilyn – historiaan arvottajan, tulkitsijan ja määrittelyvallan käyttäjän roolissa nostaen ja laskien teoksia ja kirjailijoita, määrittäen aiempia ja tulevia klassikoita (Arminen, Logrén & Sevänen 2020, 13–20; Hallila 2020, 271).

Fennican kirjamuotoisena julkaistut kirjat, joihin tässä artikkelissa keskitymme, on yksi – joskin kirjallisuushistorian kannalta keskeinen – osa edellä lyhyesti tiivistettyä, monisyistä 1800-luvun lukemiskulttuuria. Aikalaisille se avautui paitsi painetun kirjallisuuden myös lehdissä julkaistun fiktion sekä erilaisten vihkosten ja albumien myötä. Mutta miten jaotella 1800-luvun

kuluessa julkaistua, Fennican meille tarjoilemaa teosjoukkoa? Stanfordin tietokoneavusteisessa kirjallisuudentutkimuksessa vaikuttava Mark Algee-Hewitt tutkijakumppaneineen on esittänyt, että kirjallisuushistoriaa voi ajatella kolmena sisäkkäisenä tasona. Laajimman niistä muodostavat kaikki aikanaan *julkaistut teokset* (myös ne, joista ei ole jäänyt lainkaan tietoa bibliografioihin tai kirjallisuushistorioihin), seuraavan tason muodostaa *arkisto*, joka sisältää ne teokset, jotka ovat säilyneet jälkipolville kirjastojen kokoelmissa tai mainintoina bibliografioissa, ja suppeimman tason *korpus*, joka muodostuu arkistosta systemaattisesti valituista, tutkimuksen kohteena olevista teoksista. (Algee-Hewitt ym. 2016; ks. myös Bode 2017, 83.)

Siinä missä *julkaistujen teosten* kokonaisuus jää kirjallisuushistorioitsijalle tässä jaottelussa välttämättä tavoittamatta, kattavimman mahdollisen *arkiston* 1800-luvulla julkaistusta kirjallisuudesta muodostaa kansallisbibliografia Fennica, jonka runsaasta sisällöstä hyödynämme tässä artikkelissa kirjamuotoisena julkaistuja teoksia. Fennica on suomalaisen julkaisuutuotannon tietovaranto, johon sisältyy tietoja kirjoista vuodesta 1488 ja lehdistä vuodesta 1771 nykypäivään asti. Nykymuodossaan Fennica on digitaalinen tietokanta, mutta se perustuu vanhemman aineiston osalta analogisille, painetuille bibliografioille ja kirjaston kokoelmaluetteloille. Kansallisbibliografian tuotanto sähköisessä muodossa aloitettiin 1978, jonka jälkeen painetut bibliografiat ja korttiluettelot on siirretty Fennica-tietovarantoon lähes kattavasti. Nykyään Fennica sisältää yhteensä yli 1,2 miljoona tietuetta, joista kirjamuotoisia on reilu miljoona, ja opinnäytteitä, lehtinimekkeitä ja karttoja kutakin useampi kymmenentuhatta. Näiden lisäksi Fennicaan kuuluu äänitteitä, kuvia, pelejä ja nuotteja.

Kirjallisuushistorian kannalta on tärkeä tiedostaa, ettei Fennica ole aukoton vaan sen kattavuuteen liittyy puutteita. Erityisesti varhaisen kirjallisuuden kohdalla puutteiden olemassaolo on ymmärrettävää, kun huomioidaan Fennican syntyhistoria. Kun Henrik Gabriel Porthanin aloittama suomalaisen kirjallisuuden kokoelma Turun akatemiassa oli tuhoutunut kokonaan vuoden 1827 Turun palossa, joutui uusi kirjastonhoitaja Fredrik Wilhelm Pipping aloittamaan kansalliskokoelman keräämisen Helsingissä käytännössä tyhjästä. Tässä työssä Pippingin apuna oli Matti Pohto, kouluja käymätön kirjansitoja ja kirjojen keräilijä, jonka tuntemus suomalaisesta kirjallisuudesta oli kansalliskokoelman kokoamiselle mittaamattoman arvokasta (Kalemaa 2017/2006; Häkli 1996, 14). Samaan aikaan kokoelman keräämisen kanssa Pipping kokosi Pohdonkin asiantuntemukseen nojaten bibliografian *Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på Finska. Luettelo suomeksi präntätyistä kirjoista (1856–1857)*, joka nimensä mukaisesti kohdistuu suomenkieliseen kirjallisuuteen. Pippingin määritelmän mukaan Suomen kirjallisuuteen kuului kaikki Suomessa painettu ja suomalaisten kirjoittama kirjallisuus. Tätä määritelmää laajensivat myöhemmin Sven Gabriel Elmgren väitöskirjassaan vuonna 1861 ja Georg Schauman vuonna 1913 ilmestyneessä teoksessa *Om förvaltningen af offentliga forskarbibliotek*. Näissä määritelmässä Fennicaan katsottiin kuuluvan myös kaikki suomalaisten

*Ajattelemme, että yksikään tietokanta ei ole
kristallinkirkas ikkuna kirjallisuushistoriaan, vaan
tulkinnallinen rakennelma: digitaaliset arkistot eivät
tipahda taivaasta vaan ovat ihmiskäsien tekemää,
historiallisesti kerrostunutta työtä.*

---

kirjoittama ja suomeksi kirjoitettu kirjallisuus painopaikasta riippumatta ja kaikki ulkomailla painettu Suomea, suomalaisia tai suomen kieltä käsittelevä kirjallisuus. (Häkli 1996, 11–12.)

Keisarillisen Aleksanterin yliopiston kirjastoon kootun Suomen kirjallisuuden kokoelman ja Pippingin bibliografian pohjalta yliopiston kirjaston nuori amanuenssi Valfrid Vasenius (1878) laati suomenkielisen kirjallisuuden bibliografian *Suomalainen kirjallisuus 1544–1877*, johon kuului kaikenlainen kirjallisuus, ei ainoastaan (alkuperäinen ja suomennettu) kaunokirjallisuus: muun muassa jumaluusoppi, kartat, oikeustiede ja sielutiede saivat siinä oman osionsa. Vasenius täydensi luetteloa myöhemmin niin, että se ulottui vuosisadan loppuun asti. 1800-luvun osalta kansallisbibliografia Fennica perustuu nyky muodossaan suurelta osin Pippingin ja Vaseniuksen bibliografiselle työlle. Fennican syntyhistoriassa siis korostuu suomen kieli kansallisen ajattelun perustana, mutta sitä on myöhemmin täydennetty teoksilla *Katalog öfver den svenska litteraturen i Finland samt därstädes utkomna arbeten på främmande språk*, joissa on mukana kirjallisuutta vuodesta 1886 lähtien.⁵ Vaikka kansallisbibliografian syntykonteksti on kansallinen, sen sisältö on ylijäräinen: katalogeissa on mukana alkuperäiskirjallisuuden lisäksi käännöksiä ja muilla kuin suomen ja ruotsin kielillä kirjoitettua kirjallisuutta. Lisäksi Fennica sisältää paitsi Suomessa julkaistua kirjallisuutta myös tietoja ulkomailla ilmestyneistä teoksista, joiden tekijä on suomalainen tai jotka koskevat Suomea. Vaikka elettiin suuriruhtinaskunnassa, kulttuurinen side Ruotsiin oli edelleen vahva, ja Ruotsissa kustannetut kirjat kuuluvat Fennican piiriin.

Vasenius myös teki oman bibliografiansa pohjalta määrällistä ja tilastollista analyysia Suomen kirjallisuuden kehityksestä. Hän aloittaa *Valvojassa* julkaistun tilastollisen katselmuksensa toteamalla, että vaikka suomalaisen kirjallisuuden

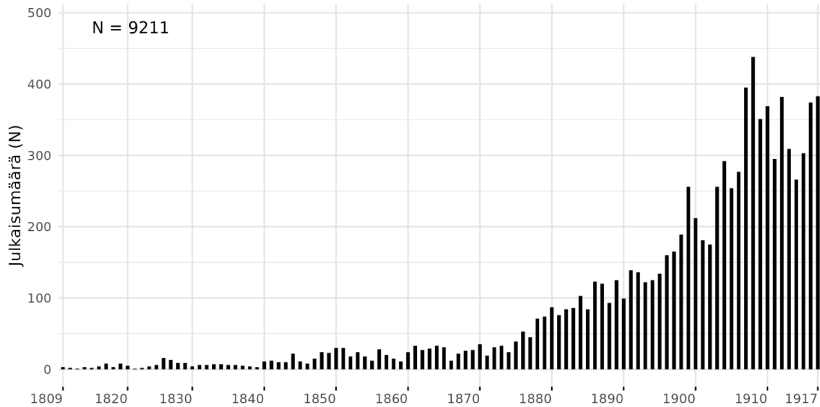
karttuminen on yleisesti tiedossa oleva asia, niin numeroin tätä kasvua ei ole aiemmin osoitettu. ”Ehkä siis huvittanee lukijaa nähdä miten tätä kirjallisuuden edistymistä voi tilastollisesti määrätä”, ounastelee Vasenius (1887, 129).⁶ Vaseniuksen bibliografian ja tilastollisten laskelmien merkitys on suuri, sillä myöhemmät määrälliset arviot Suomessa 1800-luvulla julkaistusta kirjallisuudesta (Tommila 1980; Leino-Kaukiainen 1990; Kovala 1992) joko käyttävät hänen luetteloaan lähteenä tai toistavat hänen antamiaan lukuja sellaisenaan. Nykytutkimuksen näkökulmasta tämä on ongelmallista, koska kirjallisuushistoriassa päädytään näin myös toistamaan aikaisempiin laskelmiin liittyviä rajoituksia, joista selvin on ruotsinkielisen (alkuperäis)kirjallisuuden puuttuminen. Kun harkitaan 1800-luvulla tehtyjen bibliografioiden riittävyttä kirjallisuushistoriallisten tutkimusten aineistona, on hyvä muistaa, että nykyiset tietokoneavusteiset menetelmät mahdollistavat erityisesti kuvailutietojen hyödyntämisen kautta pääsyn huomattavasti rikkaamman informaation äärelle kuin aikaisemmin oli mahdollista (Peura 2024; Enqvist & Pikkanen 2024). Kuvailutieto tarjoaa dataa automatisoidulle analyysille ja osoittaa bibliografioiden parissa tehdyn pitkäjänteisen työn merkityksen kirjallisuushistorian hahmottamiselle.

Kaukokatse 1800-luvun Suomessa julkaistuun kirjallisuuteen

Kun lähdemme tutkimaan 1800-luvulla julkaistun kaunokirjallisuuden historiaa Fennican avulla, aineistoon kuuluvien nimikkeiden määrä on suunnaton. Tutkimamme ajanjakson osalta kansallisbibliografia sisältää Kansalliskirjaston Finna-hakupalvelun mukaan 63 324 nimekettä (tieto haettu 2.3.2025), mikäli mukaan otetaan kaikki eri aineistotyyppit. Niihin kuuluu polkupyörän huoltokirjoja, karttoja, romaaneja, luonnon- ja kielitieteen kirjoja, lehtiä ja opinnäytteitä, saarnoja, väitöskirjoja, maatalousoppaita – toisin sanoen kaikkea, mitä Suomen suuriruhtinaskunnassa tuolloin julkaistiin.

Koska meitä kiinnostaa nykyisessä hankkeessa kaunokirjallisuus, on tästä teosjoukosta kyettävä erottelamaan kaunokirjalliset teokset. Kaikkien teosten lukeminen – tai edes silmäileminen – ei nelivuotisen hankkeen puitteissa ole mahdollista. Tähän tarvitsemme digimuotoisen, bibliografisen kuvailutiedon mahdollisimman tarkkaa ja kontekstiherkkää kaukolukua ja tulkintaa. Tavallisesti informaatiota kirjallisuuden lajityypistä ja jaottelusta kauno- ja tietokirjallisuuteen on saatavissa teosten luokittelutiedoista, kuten esimerkiksi UDK- tai YKL-luokasta. Nämä luokittelut kuitenkin puuttuvat erityisesti tutkimamme ajanjakson alkupäästä. Kattavin keino tavoittaa Fennicasta kaunokirjalliseksi lasketut teokset onkin lähestyä kokoelmaa paikkamerkinnän eli signumin kautta, kuten teimme Kansalliskirjaston asiantuntijoiden avustuksella.⁷ Aineiston rajauksessa lähtökohtana on siis ollut teoksen Fennica-kokoelman paikkamerkintä, joka on historian kulussa annettu teokselle kirjastonhoitajien

luokitellessa teoksen kaunokirjallisuudeksi. Näin rajatussa aineistossa on 9 211 nimekettä, joiden joukkoon kuuluu suomeksi ja ruotsiksi julkaistun kaunokirjallisuuden lisäksi signumeihin perustuvat luokat lastenkirjallisuus, käännökset ja vieraskielinen kaunokirjallisuus.⁸ Nimekemääriin sisältyvät tässä listauksessa myös esimerkiksi kootut teokset ja uusintapainokset. Aikajanelle nämä nimekkeet sijoittuvat seuraavan kaavion osoittamalla tavalla:

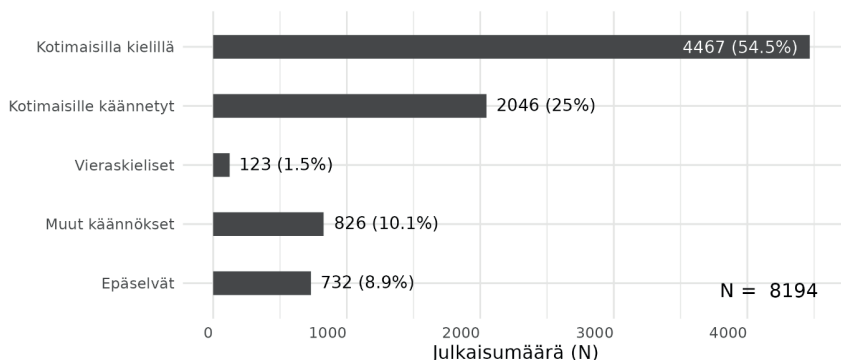

Kuva 1. Fennican kaunokirjallisuusnimikkeiden julkaisumäärät 1809–1917 (N = 9211). Koonti Satu Niininen, kuvio Julia Matveeva.

Kuten kuvio osoittaa, julkaistujen, tiedossamme olevien Fennicaan luetteloitujen kaunokirjallisuusnimikkeiden määrä lähtee voimakkaaseen kasvuun 1880-luvulla. Kun vuonna 1840 julkaistiin signumlistauksen mukaan 11 kaunokirjallista nimikettä, vuonna 1880 niitä julkaistiin 87 ja vuonna 1917 jo 382. Suuret vaihtelut julkaisumäärissä 1900-luvun alusta alkaen selittyvät ainakin osittain käännosten määrällä. Vuosiin 1907 ja 1908 sijoittuvan piikin taustalla on käännettyjen teosten määrän nousu.⁹ Vaikka vuonna 1908 käännettyjen teosten määrä hieman väheni, niin alkuperäistä ruotsinkielistä kirjallisuutta julkaistiin 45 nimikettä ja suomenkielistä 191 nimekettä, mikä johdatti kokonaisjulkaisumäärän 1900-luvun alun ennätykseen. Vastaavasti vuoteen 1914 sijoittuva julkaisumäärien pudotus johtuu melkein yksinomaan käännöskirjallisuuden julkaisemisesta tapahtuneesta hetkellisestä pudotuksesta. Urpo Kovalan mukaan suomennettua kaunokirjallisuutta julkaistiin 1800-luvulla selvästi alkuperäistä suomenkielistä kaunokirjallisuutta enemmän. Ero kuitenkin tasoittui vuosisadan loppua kohti, kunnes vuosina 1900–1909 määrät olivat jo hyvin tasaväkiiset ja kääntyivät sitten alkuperäiskirjallisuuden voittokulkuun. (Kovala 1992, 192.)

Seuraavassa vaiheessa jatkoimme kaunokirjallisuuden läpikäyntiä niin, että erotimme runsaslukuisen lastenkirjallisuuden signumien perusteella omaksi listakseen.¹⁰ Jäljelle jäävästä reilusta 8 000 nimekkeestä oli signumin ja kuvailutietojen kieltä koskevan informaation (teoksen kieli ja alkukieli) avulla

mahdollista erottaa teokset omiksi ryhmikseen alla olevan kuvion osoittamalla tavalla:

Kuva 2. Aikuisille suunnatun kaunokirjallisuuden jakautuminen Fennicassa 1809–1917. Koonti Satu Niininen, kuvio Julia Matveeva.

Kuvio osoittaa, että aikuisille suunnatusta kaunokirjallisuudesta suurin osa (54,5 %) julkaistiin kotimaisilla kielillä, suomeksi (61 %) ja ruotsiksi (38 %).¹¹ Käännöksistä 10,1 % on teoksia, joissa lähdekielestä on suomi tai ruotsi (pitäen sisällään siis myös kotimaisten kielten kesken tehdyt käännökset) ja 25 % prosenttia teoksia, jotka on käännetty suomeksi tai ruotsiksi muista kielistä (siis nimekkeet, joiden kieli on kuvailutietojen perusteella suomi tai ruotsi ja joille on määritelty jokin alkukieli). Epäselviä tapauksia, joissa alkukieli on merkitty tuntemattomaksi, on 8,9 %, ja vieraskielisiä kirjoja, jotka aiheen perusteella muuten kuuluvat Fennican määritelmään, on 1,5 %. Kuvion osoittamat suhteet ovat kuitenkin vain suuntaa antavia, koska kuvailutiedoista saatava informaatio alkukielestä ei ole täysin luotettavaa.

Sherlock Holmes: jännitysviihteen suma

Kuten kuvio osoittaa, ylivoimaisesti suurin osa Fennican sisältämästä, 1800-luvulla julkaistusta aikuisille suunnatusta kaunokirjallisuudesta on kotimaista suomen- ja ruotsinkielistä kirjallisuutta. Mutta myös käännösten¹² määrä on huomattava ja kertoo siitä rikkaasta, kansainvälisestä kirjallisuudesta, joka pienellä säätyläislukijakunnalla (ks. Mäkinen 2007, 96) oli Suomen suuriruhtinaskunnassa alkukielisen kirjallisuuden lisäksi ulottuvillaan. Fennican sisältämän julkaistun kirjallisuuden lisäksi monet muut *laajan vastaanoton* (Parente-Čapková 2017, 39) muodot ja paikat – kirjastojen ja lukuseurojen tarjonta, perukirjat, huutokauppuettelot, päiväkirjat, kirjeet ja kirjastoluettelot sekä sanomalehtien runsas fiktioarjonta (ks. esim. Mäkinen 1997; Parente-Čapková & Launis 2021; Huttunen [toim.] 2024) – kertovat ulkomaisen kirjallisuuden suosioista sekä alkukielisenä että käännettynä. Lukijoiden suosikkeja

olivat erityisesti saksalaiset August Lafontaine ja August von Kotzebue, joita luettiin laajalti myös Suomen lukukirjastoissa (Mäkinen 1997, 96–101; Mäkinen 2007, 93) mutta ei juurikaan julkaistu Suomessa käännoksinä, kuten Fennica-aineistomme osoittaa.

Maailmansotien välisenä aikana 1920–1930-luvuilla englanti oli ylivoimainen suomennosten alkukieli (Sevänen 1994, 168). Sama englannin ylivalta koskee nykykäännöksiä (Peura 2024, 11–12). Kiinnostus englannin kieleen (Syrjämaa & Tunturi 2021, 175–187; Lappalainen [tulossa]; Parente-Čapková ym. [tulossa]) ja englanninkielisen kirjallisuuden kääntämiseen (Leppihalme 2007, 152–166; Kovala 1992, 34) alkoi Suomessa kuitenkin jo 1800-luvun mittaam kiihtyen vuosisadan loppupuolella. Aineistomme tukee näitä aiempia tuloksia: eniten vuosina 1809–1917 julkaistiin Fennican mukaan nimekemäärin mitattuna käännoksiä englannista (yhteensä 579 nimekettä; suomeen käännettiin 428 nimekettä ja ruotsiin 151 nimekettä), toiseksi saksasta (378), sitten ranskasta (309) ja venäjältä (285). Ruotsin kielestä suomeen käännettiin 430 nimekettä, joiden joukossa on sekä Suomen että Ruotsin ruotsinkielisen kaunokirjallisuuden käännöksiä (mahdollista myös on, että tähän lukuun sisältyy teoksia, joissa ruotsi on ollut vain välikielenä suomeen käännettäessä). Vastaavasti kaunokirjallisuuden käännöksiä suomesta ruotsiin julkaistiin 95 nimekettä.¹³

Aineistossamme varhaisimmat käännot englannista ovat ruotsin kielelle vuodelta 1826. Niihin kuuluvat laajalti luetun ja käännetyn amerikkalaisen Catharine Maria Sedgwickin romaani *Redwood. A Tale* (1824), joka on käänntynyt Lars Arnellin toimesta ruotsiksi otsikolla *Redwood: nordamerikansk roman* (1826) (Mcelwee 2020, 104–106),¹⁴ sekä Walter Scottin *Woodstock, or The Cavalier. A Tale of the Year Sixteen Hundred and Fifty-one* (1826), joka niin ikään Arnellin toimesta ilmestyi ruotsinnoksena *Woodstock, eller, Rojalisten, en berättelse från år ettusende sexhundra femtio ett* (1826).

Fennican käännöskirjallisuuden listauksessa englanninkielisen kirjallisuuden kiistaton painoskuningas on Sherlock Holmes -hahmon luoja, 1800-luvun suosituimpiin ja myydyimpiin rikoskirjailijoihin kuulunut (Moretti 2013, 70) Arthur Conan Doyle, jolta aineistossamme on 86 nimikettä, valtaosin käännoksinä suomen kielelle. Ensimmäinen Doyle-käännös Fennica-tietokannassa on Kuopiossa vuonna 1894 kustannettu *Salapoliisin seikkailuja*, jonka suomentaja on Ida Wickstedt. Edellä esiin nostetussa vuoden 1907 kustannuspiikissä kirjailijakustantaja-suomentaja Yrjö Weilin kustantamosta on tullut varsinainen Doylen teosten suma, 38 suomennosta *Katkaistusta peukalosta Salaperäiseen polkupyöräilijään*. Erkki Seväsen (1994, 170) mukaan maailmansotien välillä suosituimmat suomennoskirjailijat edustivat ajanvietekirjallisuutta, ja tämä koski erityisesti englannin kielestä käännettyä kirjallisuutta. Myös Jack London ja Rudyard Kipling saavat aineistossamme paljon osumia – viihteen ja jännityskirjallisuuden, nykyisten kirjastolainajien suosikkilajien (Sevänen, Launis & Nurmi 2023, 200), suosio näkyy jo 1900-luvun taitteen käännöskirjallisuudessa.

”Alkuperäiskirjallisuuden” lumo: noin 2 800 kaunokirjallisuuden ensipainosta

Kuten aiempi kuvio osoittaa, suurin osa Fennican sisältämästä, aikuisille suunnatusta kaunokirjallisuudesta on suomen- ja ruotsinkielistä kotimaista kaunokirjallisuutta: romaaneja, kertomuksia, runokokoelmia, näytelmiä. Tätä ”alkuperäiskirjallisuutta” tarvittiin 1800-luvulla kansallisiin tarkoituksiin. Suomea rakennettiin sanoin, ja kaunokirjallisuus nähtiin kansakunnaksi parhaillaan muotoutuvan yhteisön elintärkeäksi rakentajaksi. Kai Häggmanin (2012, 188–194) mukaan kaunokirjallisuudesta tuli 1890-luvun taitteessa jopa ”valtiopäiväkysymys”: se oli väline, jolla sanomalehtien ohella tavoitettiin suuret joukot ja nostatettiin isänmaallisia tunteita. Alkuperäisyyden idea näkyy julkaistujen romaanien otsikoista. Niissä kotimaista alkuperää olevat *meidän* tuotteet erotettiin *muiden* tuotteista otsikkotasolla (ks. myös Grönstrand 2005, 40–41). Sanat *original* ja *alkuperäinen* esiintyvät otsikoissa, esimerkkinä vaikkapa Fredrika Carstensin *Murgrönan. Finskt original* (1840), Mikko Kukkosen *Aallotar. Alkuperäisiä koelmia runollisuuden alalla* (1869), Juho Lähden *Ruoti Jussi. Alkuperäinen kertomus* (1890) ja Hanna Ongelinin *Den gamla fyrbåkens hemligheter. Originalroman* (1882).

Hankkeessamme ja myös tässä artikkelissa liikumme ”arkiston” (eli Fennican) sisältämän kaunokirjallisuuden eri tasoilla – kuten edellä käännosten parissa. Yksi keskeinen taso, jolla kirjallisuushistoriaa rakennamme, on aikuisille suunnatun kaunokirjallisuuden määrällisesti suurin osio, suomen- ja ruotsinkielinen niin sanottu alkuperäiskirjallisuus, jonka korpuksen muotoutumista seuraavassa kuvaamme. Sen suodattaminen Fennicasta on helpommin sanottu kuin tehty. Vaikka Fennican kaunokirjallisuudesta on mahdollista suodattaa automaattisesti pois käännökset kuvailutietojen paikkamerkinän ja alkukieltä koskevan informaation perusteella, niin jäljelle jää noin 4 500 nimekkeen kokonaisuus, jonka läpikäymiseen tarvitaan manuaalista työtä. Suurin haaste liittyy siihen, ettei Fennican kuvailutiedoissa ole merkintää siitä, onko nimeke ensimmäinen painos.¹⁵ Koska tavoitteemme on saada tietoa ensipainoksista, niin myös tuottelaiden ja tunnettujen kirjailijoiden kootut teokset on poistettava manuaalisesti ensipainosten listasta. Uusintapainosten lisäksi käännöksiä koskeva tieto on usein puutteellista. Tavatonta ei ole, että nimekkeen paikkamerkintä ei viittaa käännökseen ja kuvailutiedoistakin puuttuu tieto alkukielestä, mutta kuvailutietoihin liittyvissä lisätiedoissa saatetaan kertoa teoksen olevan käännös. Näissä tapauksissa informaatio käännöksestä on automaattisen suodattamisen näkökulmasta ”väärässä paikassa”, jolloin lopputulos on virheellinen.

Näin suoritetun manuaalisen suodattamisen jälkeen alkuperäisen kaunokirjallisuuden ensipainosten määrä vuosilta 1809–1917 on noin 2 800 nimekettä.¹⁶ Tätä lukua ei voi kuitenkaan pitää viimeisenä sanana 1800-luvulla

julkaistun kirjamuotoisen kaunokirjallisuuden määrästä Suomessa. Ensinnäkin yllä kuvatulla tavalla koottuun korpukseen liittyy epätäydellisyyksiä ja puutteita, jotka ovat ja tulevat aina olemaan osa tämältyyppisen tutkimuksen prosessia (ks. myös Enqvist & Pikkanen 2024, 400). Erityisesti ruotsinkielisen kaunokirjallisuuden osalta on tiedossa, että Fennican kattavuus 1800-luvulla on paikoin puutteellista. On myös hyvä tiedostaa, että korpuksen edustama näkymä 1800-luvun kirjallisuuteen tarjoaa näköalan vain siihen kirjallisuuteen, joka on kansallisbibliografiassa jo luokiteltu kaunokirjallisuudeksi kokoelmaa muodostettaessa. On toisin sanoen mahdollista – ja ehkä jopa todennäköistä – että kaunokirjallisuussignumien ulkopuolelta löytyy kirjallisuutta, joka nykylukijan ja mahdollisesti myös aikalaisten silmissä olisi kaunokirjallisuutta. Tämän materiaalin löytäminen yksinomaan bibliografisen informaation ja kuvailutietojen avulla on kuitenkin haasteellista. Näiltä osin korpus on vielä ”tulemisen tilassa”.

Noin 2 800 kaunokirjallisuuden ensipainoksen korpus – jonka muotoutumista olemme tässä artikkelissa kuvanneet ja jonka parissa jatkamme tutkimusta – tuo esiin kaanonin varjoon jääneen ”suuren lukemattoman” (Cohen 1999, 23; ks. Moretti 2013, 45, 87–89). Se pitää sisällään lukuisia unohduksiin painuneita kaunokirjallisia teoksia, jotka ovat aikanaan saattaneet olla tunnettuja ja luettuja. Korpuksessa on esimerkiksi runsaasti seuranäytelmiä, kuten nimimerkki S. H.:n (punaisten hallintoon kuulunut ja Viipurissa 1918 teloitettu opettaja Samuel Häkkinen) näytelmä *Näreelän emännän kahvirahat* (1903) ja Evald J.:n (laihialainen, vuosisadan taitteessa Yhdysvaltoihin muuttanut Evald Jakku) näytelmä *Langaton telefoni: 2:si näytöksinen pila* (1907), joita kumpaakin on lehti-ilmoitusten mukaan esitetty runsaasti. *Langaton telefoni* kertoo radion kehittäjän Guglielmo Marconin keksinnöstä intoutuneesta keinottelija-Anttilasta ja hänen Olli-palvelijastaan:

Langaton sähkötyt – höpsis! Että sitä muka voisi ilman lankaa ja muita vehkeitä niin vaan lähettää täältä saakka tietoja esimerkiksi Amerikkaan. – Kaikkea vielä! Valehtelevat ja korjaavat rahat taskuunsa, siinä koko juttu. (Kävelee mietteissään edestakaisin.) Hm!... niin... älähän huoli... hm... Mutta sepä taitaisikin olla nerokas tuuma! (...) Langattoman telefonin laitan... se se on jotain, jota itse Marconikaan ei vielä ole älynnyt keksiä. (Jakku 1907, 8–9.)

Korpus sisältää tietysti teoksia myös tutuilta nimiltä. Heihin kuuluvat muun muassa eniten ensipainoksia julkaissut Eino Leino (53 ensipainosta), Juhani Aho (37), Väinö Kataja (36), Pietari Päivärinta (34), Larin-Kyösti (31), Maila Talvio (29), Ilmari Kianto (24), K. A. Tavaststjerna (23), Zachris Topelius (23), Jaakko Juteini (23), Martti Wuori (22) – järjestettynä tässä ensipainosten lukumäärän mukaan. Eniten julkaisseista kirjailijoista suurin osa on Maila Talviota lukuun ottamatta odotusten mukaisesti miehiä.¹⁷

Kun tarkastelee korpusta tällaisesta määrällisestä, ensipainosten lukumäärään kohdistuvasta näkökulmasta, tuttujen nimien joukkoon kiilaa yllättäen vähemmän tuttu kirjailijanimi Väinö Kataja (oik. Jurvelius, 1867–1914). Tältä Peräpohjolan luontoa ja kansanelämää kuvanneelta maanviljelijä-kirjailijalta ilmestyi 36 ensipainosta tutkimamme autonomian ajanjakson loppuvuosina 1901–1917. Määrä on suuri. Uusia teoksia ilmestyi miltei joka vuosi, vuonna 1910 kuusi kappaletta. Yrjö Varpion (2001) mukaan runsaasti julkaisseen Katajan teokset eivät saaneet kirjallisen maailman arvostusta mutta tekivät hänestä ensimmäisen merkittävän suomalaisen viihdekirjailijan. Veli-Pekka Lehtola (2019, 24–26) toteaa, että Katajan teoksissa oli puhtaan viihteellisiä aineksia – ”piirre, joka teki hänestä monen kansankirjailijan tavoin suosituksen ja luetun”. Lisäksi Kataja kirjoitti lehtiin erittäin runsaasti kertomuksia vuodesta 1886 lähtien, eli hänen nimensä oli jo tuttu lukijoille.¹⁸ Kysyntää on edelleen, sillä Katajan myöhemmin elokuvana tunnetusta romaanista *Koskenlaskijan morsian. Romaani Perä-Pohjolasta* (1914) otettiin vuonna 2000 kahdeksas painos. Runsaslukuiset seuranäytelmät ja ”viihteellinen” lukijoiden suosikki Kataja (Mäkitalo 1964, 42), joka julkaisi laajalti sekä lehdissä että kirjan muodossa, herättävät kysymyksen siitä, kuuluiko paljon julkaistuun, lukijoiden suosimaan kirjallisuuteen teoksia, jotka juuri viihteellisyytensä vuoksi ovat unohtuneet kaanonin sivukujille. Ilman kirjallisuushistorian kaukoluentaa esimerkiksi Kataja, aikanaan ilmeisen tunnettu ja luettu kirjailija, ei olisi kiinnittänyt huomiotaamme. Seuraava askel, jota emme enää tässä artikkelissa voi ottaa, voisi olla kirjailijan koko tuotannon yksityiskohtainen tutkiminen, eteneminen kaukoluennasta kohti lähiluentaa.

Lopuksi

Olemme tässä artikkelissa kuvanneet uudenlaista tapaa tutkia kaunokirjallisuuden historiaa: aineistonamme on ollut kansallisbibliografia Fennican bibliografiset kuvailutiedot ja metodinamme niiden kaukoluku. Olemme kuvanneet niiden pohjalta koostamaamme korpusta, jossa tällä hetkellä on noin 2 800 suomen- ja ruotsinkielistä alkuperäistä kaunokirjallista ensipainosta (1809–1917), ja tuoneet mahdollisimman tarkasti esiin korpuksen muodostamisen kriteerejä ja siihen tarvittavia keinoja, välineitä ja asiantuntemusta, korostaneet datan puutteita ja sitä, että tällaisen kaukokatseen luominen kirjallisuushistoriaan on aina välttämättä keskeneräistä. Kaikkien julkaistujen teosten tai edes kaikkien arkistossa säilyneiden teosten tavoittaminen on toiveunta, johon on mahdollista vastata vain olemalla tietoinen muodostuvan korpuksen puutteista (vrt. Algee-Hewitt ym. 2016).

Uutta tietoa kirjallisuushistoriasta syntyy, kun kansallisbibliografian välittämää informaatiota 1800-luvun kirjallisuudesta täydennetään, korjataan ja järjestetään uudella tavalla. Kuvailutietoja hyödyntävässä tietokoneavusteis-

sessä tutkimuksessa näin saavutettava uusi tieto on osa ”kirjallisen järjestelmän tieteellistä editiota” (Bode 2017; 2018, 42–43, 53–54): aineiston rakentaminen on jo sinällään tutkimuksen tekemistä. Tässä työssä tarvitsemme monitieteisessä hankkeessamme Kansalliskirjaston asiantuntijoiden, kirjallisuudentutkijoiden ja datatieteilijöiden asiantuntijuutta, joka samalla avaa mahdollisuuksia uudentyyppiseen, monitieteiseen kirjallisuushistorialliseen yhteistyöhön.

Millä tavalla kirjallisuushistorian tutkiminen bibliografisten kuvailutietojen avulla sitten muuttaa ymmärrystämme kirjallisuushistoriasta ja sen kirjoittamisesta? Ensinnäkin laajan bibliografisen kuvailutiedon tarjoama tieto kirjallisuushistoriasta on, edellä esitettyine puutteineenkin, aiempaa systemaattisempaa ja kattavampaa, mikä mahdollistaa entistä monimuotoisemman kuvan rakentamisen 1800-luvulla julkaistusta kaunokirjallisuudesta. Jatkossa määrällisen analyysin avulla tuotettu tieto mahdollistaa esiin nousseiden – esimerkiksi lajiin ja tekijyyteen liittyvien – ilmiöiden tarkastelun sekä teosten lähiluvun osana kirjallisuushistorian rakentamista. Kaukokatseen avulla voi myös nostaa esiin kirjallisuushistorian kirjoituksessa vähälle huomiolle jääneitä, aikanaan kenties hyvinkin tunnettuja teoksia ja kirjailijoita.

Toinen ero aiempaan on metodin muuttuminen. Tavoittemme on kirjoittaa kirjallisuushistoriaa tietokoneavusteisesti uudelleen niin, että ”kaikkeus” tai ”paljous” otetaan huomioon. Emme lähde rakentamaan kaanonista esteettisiä tai kansallisia kriteereitä, emme rakenna kanonisoituihin kirjailijoihin pohjaavaa biobibliografista kirjallisuushistoriaa (vrt. Laitinen 1981) emmekä virtauksiin ja ilmiöihin pohjaavaa (vrt. Varpio 1999, 8) kirjallisuushistoriaa. Hyödynnämme digitaalisia aineistoja apunamme datatieteen menetelmät ja niiden asiantuntijat. Kuvailutietojen kautta luomamme kaukokatse kirjallisuushistoriaan poikkeaa aikaisemmista kirjallisuushistorioista siinä, ettemme käytä yksittäisiä teoksia ja niiden luentoja ensisijaisina perusteluina vaan teemme yleistyksiä metadatan perusteella – ja jatkossa myös lähilukien, hyödyntäen eräänlaista keskitien lukutapaa kauko- ja lähiluvun välillä.

Viitteet

1 Artikkelin perustuu Suomen Akatemian rahoittamassa konsortiossa *Digital History for Literature in Finland* (DHL-FI; päättönumero 358036; <https://sites.utu.fi/digital-history-literature-finland/>) tehtyyn tutkimukseen, jonka tavoitteena on kartoittaa ensimmäistä kertaa Suomessa 1800-luvulla julkaistu, Kansalliskirjaston ylläpitämään julkaisutietokanta Fennicaan

sisältyvä kaunokirjallisuus. Kiitokset referoijille, Jyrki Hakapäälle, Leo Lahdelle, Tuija Laineelle, Julia Matveevalle ja Ilkka Mäkiselle arvokkaista kommentteista.

2 *Kaukoluku (distant reading)* on Franco Morettin (2013; 2005, 9) lanseeraama kvantitatiivinen metodi, joka kohdistuu kirjallisuuteen laajana systeeminä pienen klassikkojoukon lähilukemisen sijaan. Kau-

kolukemisesta on tullut perustavalla, joskin kiistanalaisella tavalla koko tutkimusalaan määrittävä termi. Morettin analyysija on kritisoitu muun muassa epähistoriallisuudesta sekä aineiston puutteellisesta, hajanaisesta, läpinäkymättömästä sekä perifeerisempiä kieliä ja sukupuolta häivyttävästä luonteesta (Bode 2017, 81–82; 2018, 17–36; Bergenmar & Leppänen 2017; Parente-Čapková 2021, 90–92).

3 Kuvailutieto on laadittu alun perin yksittäisten teosten tiedonhakuun, ei laajaa, vertailevaa tilastollista analyysia varten. Tästä syystä tällainen hahmottaminen on mahdollista vasta sen jälkeen, kun kuvailutietoja on jatkojalostettu vertailua tukevaan rakenteiseen ja yhtenäistettyyn muotoon. (Ks. Lahti ym. 2019.)

4 Koska tutkimuksemme kohdistuu Suomessa kirjamuotoisena julkaistun kaunokirjallisuuden historiaan, luomme tässä vain tiiviin katseen aiempaan lukemiskulttuuria koskevaan tutkimukseen. Sanomalehdissä 1800-luvun kuluessa ilmestynyt runsaslukuinen fiktio jää niin ikään jatkotutkimuksen aiheeksi. Liitymme tutkimustraditioon, jossa eri aineistojen avulla tutkitaan sitä, mitä oli mahdollista lukea, emme jäljitä 1800-lukulaisten lukukokemusta, johon pääseminen on haasteellista mutta kuitenkin mahdollista esimerkiksi kirjeiden, muistelmien ja kaunokirjallisuuden avulla (ks. esim. Kuismin 2023; Rantala ym. 2024).

5 Fennicasta puuttuu vuosien 1810–1977 kokoelman aineistosta arviolta n. 20 000 pääosin ruotsinkielisen julkaisun tiedot, sillä mainittu H. Bergrothin kokoama ensimmäinen ruotsin- ja muunkielisen kirjallisuuden katalogi vuodelta 1892 alkaa vuodesta 1886 eikä aiempia *Finsk Tidskriftin* katalogeja ole konvertoitu. Myöskään suomenkielisellä puolella ainakaan ensimmäinen bibliografia

1544–1877 ei ole täydellinen. Puutteita on kirjattu ns. paikkalipustoon. Ks. <https://www.kiwi.fi/display/avoinkk/Tietovarantokuvaus%3A+Fennica#Tietovarantokuvaus:Fennica-Puutteet>.

6 Vasenius julkaisi samana vuonna *Valvojassa* (n:ro 5) jatkoa kirjoitukselleen. Siinä hän tarkastelee kirjojen hintakehitystä.

7 Kiitos Martin Engberg, Pasi Koste, Osmo Suominen ja Satu Niininen korvaamattoman arvokkaasta avusta! Kaunokirjallisuuslista on haettu sql-kyselyllä (*structured query language*) Fennican kirjastojärjestelmästä Kohasta ja rajauksena on käytetty julkaisu-aikaa (1809–1917), signumia (merkkijono %kaunok% tai %lastenk%) ja aineistona tekstimuotoisia monografioita.

8 Lastenkirjallisuutta vastaa signum ”Suom. lastenkirj”, käännöksiä signum ”Suom. kaunokirj. 2” ja vieraskielinen kaunokirjallisuus on kahdessa signumissa ”Vierask. kaunokirj. 1” (Suomea koskeva vieraskielinen kaunokirjallisuus) ja ”Vierask. kaunokirj. 2” (Suomessa painettu vieraskielinen kaunokirjallisuus).

9 Vuonna 1906 käännösten määrä oli 109 nimekettä ja seuraavana vuonna 197 nimekettä.

10 Lastenkirjallisuuden osuus Fennican kaunokirjallisuudesta 1809–1917 on noin 11 prosenttia. Lastenkirjallisuudesta on olemassa erillinen listaus, joka odottaa tutkijaansa.

11 Prosenttiosuudet ovat suuntaa antavia, koska erityisesti käännösten suhteen data voi olla puutteellista. Jäljelle jäävä yhden prosentin osuus koostuu kaksikielisistä ja kieleltään tuntemattomista nimekkeistä.

12 Käännöksissä ovat mukana kaikki kaunokirjallisuussignumein merkityt teokset. Tämä rajaa muun muassa hartauskirjallisuudeksi luokitellut teokset listan

ulkopuolelle. Esimerkiksi John Bunyanin yli sataan kieleen käännetyn hengellisen allegoriant *Kristityn vaellus* (*The Pilgrim's Progress*, 1678) suomennoksen ensimmäinen painos (1809) on luokiteltu hartauskirjallisuudeksi, mutta vuonna 1904 ilmestynyt painos kaunokirjallisuudeksi. Syynä on se, että vuoden 1904 painos on julkaistu kaunokirjallisuuden luokittelussa *Otavan helppohintaiset kirjat* -sarjassa. Tällaiset yksittäistapaukset osoittavat selkeästi sen, miten tärkeä on olla tietoinen korpuksen historiallisesta, ihmiskäsin tehdystä kerrostuneisuudesta ja konstruktioluonteesta.

13 Käännösten kielikohtaisiin lukumääriin on suhtauduttava varauksella, koska Fennicasta löytyy ajanjaksollamme suuri määrä nimekkeitä (yli 700), joiden alkukieli on kuvailutiedoissa merkitty määrittelemättömäksi. Monen tällaisen teoksen kohdalla alkukieli olisi mahdollista helpostikin selvittää, mutta kuvailutietojen päivittäminen tältä osin vaatisi aikaa vievää manuaalista työtä.

14 Arnell oli ruotsalainen, Suomeen muutanut ja muun muassa Cooperin, Irvingin ja Scottin teoksia ruotsintanut kääntäjä. Sedgwickin romaaniin tekijäksi merkittiin käännöksiin usein amerikkalainen mieskirjailija James Fenimore Cooper (Mcelwee 2020, 104). Näin tapahtui myös Suomessa, sillä Fennican metadatan huomautuksissa lukee ”Kirjaan merkitty tekijäksi Cooper, oikea tekijä Catharine Maria Sedgwick”.

15 Ensipainostiedon ilmaiseva kenttä 902 puuttuu vanhemman aineiston tietueista. Kuvailutiedoista löytyy tietoa uusintapainoksista, mutta varmuudella ei voida sanoa, että nimeke, jonka kuvailutiedoissa ei ole merkintää uusintapainoksesta, olisi ensimmäinen painos, vaikka se olisikin varhaisin.

Tältä osin kuvailutieto on puutteellista. Olemme käyttäneet sivumäärää manuaalisen suodattamisen kriteerinä siten, että julkaisut, joissa on vähintään kymmenen sivua, on otettu mukaan korpuksen.

16 Tarkka lukumäärä tätä artikkelia kirjoittaessamme maaliskuussa 2025 on 2 790. Manuaalisen ensipainoslistan muodosti Veli-Matti Pynttari. Manuaalisen listan muotoilun rinnalla Julia Matveeva on parhaillaan muodostamassa automatisoitua listausta, joka mahdollistaa tulkinnat esimerkiksi lajista. Suunnitelmanamme on jatkossa avata 1800-luvun kaunokirjallisuuden ensipainoksista koostuva korpus avoimeen käyttöön.

17 Ensipainosten lukumäärät on laskettu korpuksestamme maaliskuussa 2025. Teoksessa *Suomen kirjailijat 1809–1916* (Hirvonen [toim.] 1993) Katajalle on merkitty 38 teosta. Siellä mainitun näytelmän *Kokouksesta palattua* ensipainos puuttuu Fennicasta ja *Myllyperän emäntä eli lehmät eivät lopultakaan tulleet kotia* taas puuttuu ensipainoslistaltamme, koska se on julkaistu osana Kansanvalitusseuran lehtisiä. Katajan postuumisti julkaistua, aikanaan kadonnutta esikoisromaanin *Nälkätalvena – katovuoden kuvaus* (2014; ks. <https://yle.fi/a/3-7463476>) ei ole laskettu mukaan lukuun.

18 Katajan romaaniin *Tuskaa* (1907) ja *Noidan kirot* (1914) erämaakuvauksien queer-luennasta ks. Hyttinen 2021. Katajan nimellä tulee osuma 14 075 niteen sivulle digitoiduissa sanomalehdissä vuodesta 1886 lähtien, eli hän kirjoitti lehtiin jo viisi vuotta ennen *Irja*-romaanin (1901) ilmestymistä. Ks. esim. pitkä jatkokertomus ”Jutelmia ja seikkailuja Pohjolasta” (*Oulun lehti* 14.7.–22.12.1886).

Lähteet

- Algee-Hewitt, Mark, Sarah Allison, Marissa Gemma, Ryan Heuser, Franco Moretti & Hannah Walser 2016. *Canon/Archive. Large-scale Dynamics in the Literary Field*. Literary Lab Pamphlet 11. Pamphlets of the Stanford Literary Lab. <https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet11.pdf> (17.3.2025).
- Arminen, Elina, Anna Logrén & Erkki Sevänen 2020. Johdanto: Kirjallisen elämän muodonmuutos. Teoksessa *Kirjallinen elämä markkinaperusteisessa mediayhteiskunnassa*. Toim. Elina Arminen, Anna Logrén & Erkki Sevänen. Tampere: Vastapaino, 13–45.
- Bergenmar, Jenny & Katarina Leppänen 2017. Gender and Vernaculars in Digital Humanities and World Literature. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 25(4), 232–246. DOI: 10.1080/08038740.2017.1378256.
- Biström, Anna 2022. Databasernas synliga, osynliga och synliggjorda: Genusperspektiv på Finlands svenskspråkiga litteratur 1830–1930. Teoksessa *Tanke/världar: Studier i nordisk litteratur*. Toim. Hilda Forss, Hanna Lahdenperä & Julia Tidigs. Helsingfors: Helsingfors universitet, 242–262. DOI: 10.31885/978951515069.
- Bode, Katherine 2017. The Equivalence of "Close" and "Distant" Reading: or, Toward a New Object for Data-Rich Literary History. *Modern Language Quarterly* 78 (1), 77–106. DOI: 10.1215/00267929-3699787.
- Bode, Katherine 2018. *A World of Fiction. Digital Collections and the Future of Literary History*. Ann Arbor: University of Michigan Press. DOI: 10.3998/mpub.8784777.
- Cohen, Margaret 1999. *The Sentimental Education of the Novel*. Princeton: Princeton University Press.
- Enqvist, Johanna & Ilona Pikkanen 2024. Kirjeluettelot tutkimusaineistona ja kulttuuriperintönä: metadatan mahdollisuudet digitaalisen käänteen jälkeen. Teoksessa *Tutkimuspolkuja yksityisarkistoihin. Aineistot historian, kulttuurin ja kirjallisuuden tutkimuksessa*. Toim. Hanna Karhu, Katri Kivilaakso & Viola Parente-Čapková. Helsinki: SKS, 392–428. DOI: 10.21435/skst.1495.
- Grönstrand, Heidi 2005. *Naiskirjailija, romaani ja kirjallisuuden merkitys 1840-luvulla*. Helsinki: SKS.
- Grönstrand, Heidi, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari 2016. *Kansallisen katveesta – Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*. Helsinki: SKS.
- Hakapää, Jyrki 2008. *Kirjan tie lukijalle: Kirjakauppojen vakiintuminen Suomessa 1740–1860*. Helsinki: SKS.
- Hallila, Mika 2020. Raukat rajoilla vai rajansa kaikella? Kirjallisuushistoriat, Markku Eskelisen *Raukoilla rajoilla* ja kirjallisen elämän muutos. Teoksessa *Kirjallinen elämä markkinaperusteisessa mediayhteiskunnassa*. Toim. Elina Arminen, Anna Logrén & Erkki Sevänen. Tampere: Vastapaino, 271–297.
- Hirvonen, Maija (toim.) 1993. *Suomen kirjailijat 1809–1916*. Helsinki: SKS & SLS.
- Hosiaisluoma, Yrjö 2013. Jälkisanat, eli kirjallisuushistorioitsijat itse teossa. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiaisluoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi. Helsinki: SKS, 273–280.
- Huttunen, Tomi (toim.) 2024. *Henkinen muuri. Suomalais-venäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Helsinki: SKS.
- Hyttinen, Elsi 2021. 1910-luvun erämaakuvaukset ja queerin tehtävä. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (4), 64–81. DOI: 10.30665/av.100696.
- Häggman, Kai 2012. *Sanojen talossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1890-luvulta talvisotaan*. Helsinki: SKS.
- Häkli, Esko 1996. Suomen vanhimman kirjallisuuden kansallisbibliografia. Teoksessa *Suomen kansallisbibliografia 1488–1700*. Toim. Tuija Laine & Rita Nyqvist. SKS: Helsinki, 10–15.
- Jakku, Evald (Evald J.) 1907. *Langaton telefoni: 2.si näytöksinen pila*. Hämeenlinna: Karisto.

- Kalemaa, Kalevi 2017/2006. Pohto, Matti. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Helsinki: SKS, 1997. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:s-kbg-006331>.
- Karkama, Pertti 1999. 1840-luku suomalaisen nykyluktuurin kohtuna. Teoksessa *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. Toim. Tero Koistinen, Piret Kruuspere, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: SKS, 84–105.
- Kotilainen, Sofia 2016. *Literacy Skills as Local Intangible Capital: The History of a Rural Lending Library c. 1860–1920*. Helsinki: SKS. DOI: 10.21435/sfh.21.
- Kovala, Urpo 1992. *Väliin lankeaa varjo. Angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittyminen Suomeen 1890–1939*. Jyväskylä: Nykyluktuurin tutkimusyksikkö.
- Kuismin, Anna 2023. Talonpoikainen kansa ja lukemisen haasteet 1800-luvun Suomessa. Teoksessa *Lukemisen kulttuurit*. Toim. Pirjo Hiidenmaa, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen. Helsinki: Gaudeamus, 225–237.
- Lahti, Leo, Jani Marjanen, Hege Roivainen & Mikko Tolonen 2019. Bibliographic Data Science and the History of the Book (c. 1500–1800). *Cataloging & Classification Quarterly* 57 (1), 5–23. DOI: 10.1080/01639374.2018.1543747.
- Laine, Tuija 2018. *Kirjahistorian perusteet ja tutkimus*. Helsinki: Kansalliskirjasto ja Suomen kirjahistoriallinen seura ry.
- Laitinen, Kai 1981. *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.
- Lappalainen, Päivi (tulossa). How Girls' Literature Found its Way to Finland. Teoksessa *Redrawing Europe's Literary Map: The Transnational Circulation of Women's Writing 1850–1920*. Toim. Henriette Partzsch & Viola Parente-Čapková. Leiden: Brill.
- Launis, Kati 2005. *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: SKS.
- Launis, Kati, Eugene Cherny, Mats Neovius, Olli Nurmi & Mikko Vainio 2018. Mitä naiset lukevat? Vantaan kaupunginkirjaston digitaalisen lainausdatan tulkintaa. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (4), 4–21. DOI: 10.30665/av.76461.
- Lehtola, Veli-Pekka 2019. *Tunturin taika, korpien kirot. Vanhempi Lapin kirjallisuus 1901–1963*. Rovaniemi: Väyläkirjat.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1990. *Kirja koko elämä. Gummeruksen kustannustoiminnan historia*. Jyväskylä: Gummerus.
- Leppihalme, Ritva 2007. Britteinsarten kertomakirjallisuus. Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Toim. H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki. Helsinki: SKS, 152–166.
- Lilja, Johanna 2023. Kulttuuriperinnön digitointiin liittyy helppouden harha. <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/kulttuuriperinnon-digitointi/> (17.3.2025).
- Luukkanen, Tarja-Liisa 2016. *Mitä maalaiskansa luki? Kirjasto, kirjat ja kirjoja lukeva yhteisö Karstulassa 1861–1918*. Helsinki: SKS.
- Malmio, Kristina 2022. 99%. En kvantitativ studie av litteratur publicerad på svenska i Finland året 1916. Teoksessa *Tonavan Laakso: Eine Festschrift für Johanna Laakso*. Toim. Jeremy Bradley. Wien: Praesens verlag, 538–567. <http://hdl.handle.net/10138/351517> (17.3.2025).
- Mcelwee, Johanna 2020. The Swedish Translations of Catharine Maria Sedgwick's Works: A Correction. *Notes and Queries* 67 (1), 104–106.
- Melkas, Kukku & Aino Mäkikalli 2024. Kirjallisuushistorian kirjoittaminen ja tutkiminen. Teoksessa *Lähestymistapoja kirjallisuuteen*. Toim. Hanna Meretoja, Aino Mäkikalli, Anna Helle, Kaisa Ilmonen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 288–296.
- Mihailova, Natalia & Jasmine Westerlund (tulossa). Venäläiset naiskirjailijat Suomessa: tietokirjasta tietokantaan. Teoksessa *Liikkuvat tekstit, liikkuvat naiset. Suomen, Venäjän ja Neuvostoliiton kirjallisella kentällä*. Toim. Viola Parente-Čapková, Arja Rosenholm & Kati Launis. Helsinki: SKS.

- Moretti, Franco 2005. *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. London: Verso.
- Moretti, Franco 2013. *Distant Reading*. London: Verso.
- Murray, Simone 2022. Varieties of Digital Literary Studies: Micro, Macro, Meso. *Digital Humanities Quarterly* Vol. 16 (2). <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/16/2/000616/000616.html> (17.3.2025).
- Mäkinen, Ilkka 1997. "Nödvändighet af LainaKirjasto": Modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Helsinki: SKS.
- Mäkinen, Ilkka 2007. Kääntämisen reunaehdot. Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia* 1. Toim. H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki. Helsinki: SKS, 92–101.
- Mäkinen, Ilkka 2016. Found in Translations: J. V. Snellman's (1806–1881) Thoughts on Translation as a Way to Strengthen the Finnish National Literature. *Knygotyra* 66, 46–65. <https://www.journals.vu.lt/knygotyra/article/view/10017> (17.3.2025).
- Mäkitalo, Mirjam 1964. *Väinö Kataja kotiseutunsa kuvaajana*. Ylitornio: Ylitornion kunnan kotiseutulautakunnan julkaisuja.
- Möller-Sibeliu, Anna 2019. Från nationellt uppvaknande till identitetskonstruktion. Litteraturhistorieskrivning om den svenska litteraturen i Finland. *Sammlaren* 2018, 24–51. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020100882293>.
- Parente-Čapková, Viola 2017. Naisten kirjoittaman kirjallisuuden yllirajainen vastaanotto. Kohti kirjallisten toimijuuksien historiaa. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (4), 36–49. DOI: 10.30665/av.69305.
- Parente-Čapková, Viola 2021. Digitaaliset ihmistieteet kirjallisuudentutkimuksessa. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (4), 86–95. DOI: 10.30665/av.111973.
- Parente-Čapková, Viola & Kati Launis 2021. Kirjallisia kohtaamisia – venäläiset kirjat Turun kaupunginkirjaston vanhassa kokoelmassa. Teoksessa *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa. Näkökulmia monikielisyteen*. Toim. Leena Kolehmainen, Aino Liira & Kirsi-Maria Nummila. Helsinki: SKS, 239–261. DOI: 10.21435/skst.1475.
- Parente-Čapková, Viola, Kati Launis & Jasmine Westerlund 2023. Digitaaliset metadata-arkistot ja mesoanalyysi kulttuurisen vaihdon kartoittamisessa. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (1), 100–111. DOI: 10.30665/av.127486.
- Parente-Čapková, Viola, Henriette Partzsch, Marie Nedregotten Sjørød (tulossa). *Women Writers on the Shelves: A Comparative Study of the Cygnæus Collection of Fiction (Finland), the Library of Emilia Pardo Bazán (Spain) and the Kristiania Women's Reading Society (Norway)*. Teoksessa *Redrawing Europe's Literary Map: The Transnational Circulation of Women's Writing 1850–1920*. Toim. Henriette Partzsch & Viola Parente-Čapková. Leiden: Brill.
- Peura, Telma 2024. Kvantitatiivinen tutkimus romaanien yllirajaisuudesta 1970–2020. Kirjasammon metadata indeksinä Suomessa julkaistujen romaanien monimuotoisuuteen. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (2), 4–21. DOI: 10.30665/av.129118.
- Rantala, Heli, Jukka Sarjala, Janne Tunturi, Ulla Ijäs & Heidi Hakkarainen 2024. *Kirjojen kaipuu. Kirjakulttuuria 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saariluoma, Liisa 1999. *Modernin minän synty 1700-luvun romaanissa: Valistuksesta Wilhelm Meisteriin*. Helsinki: SKS.
- Saint-Amour, Paul 2019. The Medial Humanities: Toward a Manifesto for Meso-Analysis. *M/m* 3(4). DOI: 10.26597/mod.0092.
- Salmi, Hannu, Petri Paju, Heli Rantala, Asko Nivala, Alekski Vesanto & Filip Ginter 2020. The Reuse of Texts in Finnish Newspapers and Journals, 1771–1920: A Digital Humanities Perspective. *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 54(1), 14–28. DOI: 10.1080/01615440.2020.1803166.
- Sevänen, Erkki 1994. *Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939*. Helsinki: SKS.

- Sevänen, Erkki, Kati Launis & Olli Nurmi 2023. Lainaajien kaunokirjalliset suosikit pääkaupunkiseudun yleisissä kirjastoissa. Teoksessa *Lukemisen kulttuurit*. Toim. Pirjo Hiidenmaa, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen. Helsinki: Gaudeamus, 181–206.
- So, Richard Jean 2017. "All Models are Wrong". *PMLA* 132 (3), 668–673. <https://www.jstor.org/stable/27037381> (17.3.2025).
- Steinby, Liisa & Elina Arminen 2024. Literary Histories from Mid-Nineteenth to Mid-Twentieth Century: The Viewpoint of Nationalism. Teoksessa *The Politics of Literary History. Literary History in Russia, Latvia, the Czech Republic and Finland after 1990*. Toim. Liisa Steinby, Benedikts Kalnačs, Mikhail Oshukov & Viola Parente-Čapková. Cham: Palgrave Macmillan, 301–315.
- Syrjämaa, Taija & Janne Tunturi 2021. Marginaalisia, mutta merkittäviä kieliä – englantia, saksaa ja ranskaa Turussa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Teoksessa *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa. Näkökulmia monikielisyyteen*. Toim. Leena Kolehmainen, Aino Liira & Kirsi-Maria Nummilla. Helsinki: SKS, 175–207.
- Tieteen termipankki* 20.11.2024. Avoin tiede: metatieto.
- Tommila, Päiviö 1980. Tiedon leviäminen. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria* 2. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala & Veikko Kallio. Helsinki: WSOY, 254–293.
- Varpio, Yrjö 1999. Esipuhe. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. Yrjö Varpio & Liisi Huhtala. Helsinki: SKS, 7–9.
- Varpio, Yrjö 2001. Kataja, Väinö. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Helsinki: SKS 1997–<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002901> (2.3.2025).
- Vasenius, Valfrid 1878. *Suomalainen kirjallisuus 1544–1877*. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. Helsinki: SKS. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202402228327>.
- Vasenius, Valfrid 1887. "Kirjallisuuden tilastoa I". *Valvoja* 1887, n:ro 3, 129–133.